

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ТРАДИЦІЯ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

І. М. Тимків

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
irinavasiruk@ukr.net*

У статті проаналізовано роль історичної пам'яті та національної традиції у сучасній Україні. Показано, що українське суспільне та політичне життя перебуває у нерозривному зв'язку із традиціями. Історична пам'ять народу та національна традиція виступали основними елементами українського національного відродження. Розглянуто особливості визначення поняття національної традиції. Звернено увагу на політичний та соціальний різновиди традицій. Визначено характерні риси історичної пам'яті українців. Охарактеризовано суть модерністської концепції «винайдення традиції». Визначено роль церемоній і ритуалів як засобів відродження національних традицій та їх значення у контексті політичної освіти молоді. Визначено основні аспекти традиціоналістської культури селянської спільноти як невід'ємного компоненту культури українського народу.

Розглянуто консерватизм як суспільно-політичну та ідейну течію, в основі якої – традиційні цінності суспільства. Здійснено спробу довести тезу, що активне наслідування та відтворення молоддю національної та культурно-історичної традицій є запорукою її політичної соціалізації та адаптації до сучасних суспільно-політичних реалій.

Зроблено висновок, що прогресивний розвиток України, розбудова громадянського суспільства вимагають вивчення минулого країни та історичної пам'яті народу. Зроблено припущення, що актуальним у даному контексті буде звернення до національних традицій у державотворчих цілях.

Статтю виконано із використанням таких методів, як проблемно-хронологічний, системно-структурний, логіко-аналітичний, емпірико-теоретичний.

Ключові слова: національна традиція; історична пам'ять; політична освіта; консерватизм; винайдення традицій; комеморація; ритуал; звичай; ментальність; національний характер.

HISTORICAL MEMORY AND NATIONAL TRADITION IN PROBLEMATIC FIELD OF POLITICAL EDUCATION

I. Tymkiv

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine
irinavasiruk@ukr.net*

The article analyzes the role of historical memory and national traditions in modern Ukraine. Ukrainian social and political life is tightly connected with traditions. Historical memory and national tradition of people were the main elements of Ukrainian national renaissance. The peculiarities defining the notion of national tradition have been considered. Attention is paid to the political and social varieties of tradition. The characteristics of historical memory of Ukrainians have been defined. The essence of the modernist concept of "the invention of tradition" has been distinguished. The role of ceremonies and rituals as a means of national traditions and their significance in the context of political education of youth have been defined. The main aspects of traditionalist culture of peasant community have been distinguished as inherent component of Ukrainian culture. Conservatism has been considered as socio-political and ideological stream which is based on traditional values of society.

It has been attempted to prove the thesis that intense imitation and simulation of national and cultural-historical traditions by the youth is the key to political socialization and adaptation to the current socio-political realities.

It has been summed up that progressive development of Ukraine and evolution of civil society require appeal to the past of a country and historical memory of folk. It is actual in this context to

appeal to national traditions in state targets.

The article is written using methods such as problem-chronological, systematic and structural, logical and analytical, empirical and theoretical.

Keywords: national tradition; historical memory; political education; conservatism; the invention of tradition; memorialisation; ritual; tradition; mentality; national character.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Роль історичної пам'яті та національної традиції у сучасному світі важко переоцінити. Вони виступають об'єднавчим чинником, який здатний консолідувати суспільство або ж, навпаки, можуть бути використані як предмет для маніпуляцій у політичних цілях. У сучасну глобалізаційну епоху ці два феномени здатні виконувати ідентифікуючу та легітимізаційну функції, що актуалізує звернення до історичної пам'яті та національної традиції у контексті політичної освіти та виховання. Розуміння особливостей та тривалості історичної пам'яті українського народу, глибинного змісту та значення національної ідеї у сучасному процесі українського державотворення і розбудові громадянського суспільства допоможуть молодому поколінню краще орієнтуватися у сучасній суспільно-політичній ситуації. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей виховного потенціалу історичної пам'яті та національної традиції та визначенні ролі цих двох феноменів у сучасній політичній освіті.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Микола Гордієнко наголошував: «доки власні традиції не будуть піднесені до рівня національного символу і не стануть основним елементом національної самосвідомості українців та їх політичної ідентичності, доти наше суспільство буде на узбіччі цивілізації. Національні традиції є стимулюючим фактором, який разом з культурою та мовою не тільки зберігає цілісність українського етносу, а й сприяє побудові самостійної демократичної держави» [3, 10].

Зазначимо, що роль традицій, в тому числі і національних, серед дослідників визначається по-різному: від абсолютної ідеалізації – до повного заперечення. Так, О. Полисаєв стверджував: «Традиціоналістський характер духовних утворень, які консервуються в масовій свідомості протягом досить довгого історичного періоду, протистоїть, як правило, тим новаціям духовного життя суспільства, які не вписуються в межі стереотипів даної етнокультурної парадигми. А за певних соціально-історичних умов окремі етноси здатні майже повністю закрити своє духовне життя від всього нового, що несуть інші соціуми, а це в кінцевому результаті призводить до відставання культур творчих процесів і поступового вимирання даного етносу як суб'єкта власної історії» [7, 204-205]. На думку автора, починаючи з XVIII століття європейські мислителі витлумачували традиціоналістсько-консервативні елементи духовної культури виключно крізь призму негативного його сприйняття – як нездатність певного етносу рухатись в напрямку прогресу [7, 205].

Однак усі без винятку вчені, які зверталися до проблеми традицій, не можуть заперечити їхнього значення у житті кожного народу. Лешек Колаковський писав: «Якби люди зберігали безумовну вірність традиції, вони й досі жили б в печерах, але якщо б вони розірвали з нею зовсім, їм довелося б повернутися в печери» [10, 1]. Отже, виключити традицію із суспільно-політичного життя означає відірвати націю від своїх коренів. Натомість успадкування, збереження і творчий розвиток традицій забезпечує самодостатнє буття народу.

Варто наголосити, що важливим є розуміння глибинного змісту та значення традицій. Так, наприклад, актуальним є усвідомлення різниці між збереженням та примноженням національних традицій від звичайної шароварщини як явища псевдоукраїнського псевдонаціонального псевдопатріотизму.

Роль національної традиції була визначена В. Липинським: «Кожна нація має тільки таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає» [6, 94].

Розглянемо детальніше сутність феномену національної традиції та її зв'язок із політичною освітою і вихованням. Передусім спробуємо проаналізувати зміст поняття «традиція». Семен Гончаренко визначив традиції як елемент соціальної й культурної спадщини, що передається наступним поколінням і зберігається протягом тривалого часу в суспільстві в цілому чи в окремих соціальних групах. Традиції проявляються у вигляді усталених, стереотипізованих норм поведінки, звичаїв, обрядів, свят, морально-етичних елементів тощо [4, 333].

Віктор Вашкевич наголосив: «У загальнофілософському сенсі «традиція» є певним типом відносин між послідовними стадіями розвитку об'єкту, зокрема культури, коли «старе» перехо-

дять у «нове» та продуктивно «працює» у ньому» [1]. Вчений розглянув культурно-історичну традицію у трьох аспектах: традиція як порядок, традиція як процес, традиція як повнота системи існування тієї чи іншої спільноти [1, 42].

У запропонованому Б. Кононенком визначенні традиція (від лат. *traditio* –передача) розуміється як соціальна і культурна спадщина, що передається від покоління до покоління [5, 238].

Процес виникнення традицій проаналізував відомий британський історик-марксист Е. Гобсбаум. На його думку, традиції практикували як офіційно, так і неофіційно. У першому випадку автор умовно називає їх «політичними». Вони творилися переважно державою чи в державі або організованими соціальними й політичними рухами. У другому випадку він називає їх «соціальними». Вони запроваджувалися здебільшого формально неорганізованими соціальними групами та тими, хто свідомо не ставив перед собою конкретних політичних цілей, наприклад клубами та братствами, незалежно від того, виконували вони політичні функції чи ні [2, 303-304].

Ерік Гобсбаум є одним із творців модерністської історичної концепції «винайдення традиції». Термін «винайдена традиція» використовується у широкому, але цілком визначеному сенсі. Він охоплює як «традиції» власне винайдені, розроблені і формально запроваджені, так і ті, котрі з'являються менш помітно протягом певного короткого періоду [2, 13]. «Винайдена традиція» означає низку практик ритуального або символічного характеру, зазвичай обумовлених прямо чи опосередковано прийнятими правилами, які намагаються прищепити певні цінності й норми поведінки через повторюваність, що автоматично передбачає зв'язок з минулим [2, 13].

Ерік Гобсбаум звертає увагу, що актуальною проблемою для сучасних дослідників є розуміння різниці між винайденням і спонтанним виникненням, плануванням і самоутворенням. «Винайдені традиції мають важливі соціальні й політичні функції і ніколи б не виникли й не встановилися, якби не набули їх» [2, 351-352].

Традицію треба чітко відрізнити від звичаю, який домінував у так званих традиційних суспільствах. Мета і характерна риса традицій, у тому числі й винайдених, – незмінність. Звичай у традиційних суспільствах виконує подвійну функцію двигуна і маховика. Він не перешкоджає нововведенням і змінам до певної межі, хоча те, що звичай має виглядати сумісним з попереднім звичаєм чи навіть бути ідентичним йому, накладає на нього значні обмеження [2, 14].

Як влучно зазначає автор, звичай – це те, що роблять судді; традиція (в цьому прикладі винайдена) – це перука, мантія та інші формальні атрибути й ритуалізовані практики, які оточують їхні основні дії. Занепад звичаю неминуче змінює й традицію, з якою той звичай переплетений [2, 14-15].

Наголосимо, що будучи за своєю природою явищем консервативним, традиція вбирає в себе і сучасний зовнішній вплив, охоплюючи усі без винятку сфери суспільного буття.

Роль історичної пам'яті та національної традиції у суспільному житті була визначена німецьким філософом К. Ясперсом: «Життя людини як такої в світі визначається її зв'язком із спогадами про минуле і з передбаченням майбутнього. Вона живе не ізольовано, як член сім'ї в будинку, як товариш у спілкуванні індивідів, як співвітчизник, що належить якомусь історичному цілому. Вона становиться сама собою завдяки традиціям, що дають їй змогу заглянути в темні глибини свого походження, і жити, відчуваючи відповідальність за майбутнє своє і своїх близьких; занурена на довгий час в субстанцію своєї історичності, вона дійсно присутня у світі, що створений нею із отриманої спадщини» [9, 323].

Українське суспільно-політичне життя перебуває у нерозривному зв'язку із традиціями. Звернення до історичної пам'яті та національної традиції було основним елементом українського національного відродження. Зокрема, на першій фольклорно-етнографічній його стадії розпочався процес активного збору та публікації народних творів, опис побуту, вірувань і звичаїв українського народу, вивчення історії. Якщо говорити про західно-українські землі, то особливу роль на даному етапі відіграв Перемишльський культурно-освітній гурток (М. Левицький, І. Могильницький) та «Руська трійця» (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький). Особливо гостро проблема необхідності відродження національної пам'яті, народних звичаїв та національних традицій стояла перед населенням українських земель у складі Російської імперії. Для її вирішення чимало зусиль доклали І. Котляревський, М. Маркевич, Г. Полетика, Г. Кониський, М. Цертелєв, М. Максимович, Г. Квітка-Основ'яненко, О. Павловський, І. Срезневський, гурток «Харківські романтики», члени Кирило-Мефодіївського братства, хлопомани, громадівці, Братство тарасівців та ін.

Саме завдяки їхній активній діяльності, що була спрямована на пробудження історичної пам'яті українського народу та відтворення національних традицій, робився аргументований висновок на користь існування окремої української нації під владою Російської та Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської) імперій.

Роль національних традицій може особливо зрости у переломні моменти існування нації, коли відбувається переосмислення цінностей та ідеалів суспільного життя. Разом з тим у такі моменти традиція наражається на небезпеку бути забутою чи відійти у небуття, якщо вона не вписується у нову систему суспільно-політичних орієнтирів.

Невід'ємними складовими національної традиції виступають такі комеморативні практики, як церемонії та ритуали. За словами лондонського дослідника Д. Кеннедайпа, «У випадку з церемоніями, так само як і з великими працями з політичної теорії, “дослідити контекст... – це не лише здобути додаткову інформацію...; це також озброїтися... способом глибше заглянути в... його значення, ніж ми могли б сподіватися побачити, просто читаючи текст» [2, 128].

Аналізуючи особливості королівського ритуалу і церемоніалу в Британії, вчений обґрунтовує висновок, що жоден аналіз, обмежений лише текстом, не може дати переконливого пояснення його значенню.

Розуміння сучасною молоддю ритуальних практик є важливою складовою їх політичної освіченості. Важливою політико-правовою традицією в Україні є урочиста церемонія інавгурації Президента. Одеська дослідниця Л. Стрій визначає ритуальний характер політичної комунікації та семіотику інавгурації. Зокрема, на думку авторки, інавгурація як ритуальна дія має наступні ознаки: формалізація символічних дій, підвищена церемоніальність, сюжетна цілісність, фактичність комунікації, соціальна значущість, повторюваність або періодичність [8, 44-46].

Використання у процесі інавгурації таких атрибутів, як булава, гербова печатка, нагрудний знак, штандарт, Конституція, Пересопницьке Євангеліє, свідчить про її символічний характер та звернення до історичної традиції. Щоб зрозуміти та усвідомити значення ритуалів у модерну епоху, варто пов'язати їх із конкретним суспільно-політичним, економічним та культурним середовищем. Як наголошував Е. Гобсбаум, «Смаки й моди, особливо в народних розвагах, можна “створити” лише в дуже вузьких межах; перш ніж використовувати й формувати, їх треба відкрити. Справа історика – відкрити їх у ретроспективі, але також спробувати зрозуміти, чому в поняттях перемінливого суспільства в перемінливих історичних ситуаціях такі потреби стали відчуватися» [2, 351-352]. Вчений звертає увагу ще й на той факт, що нові офіційні громадські свята, церемонії, герої й символи, котрі захопили зростаючу армію державних службовців й полонили школярів, без щирої народної підтримки не змогли б залучити добровольців [2, 304].

Невід'ємними складовими етнокультурного ареалу українського народу є ментальність, національний характер, історична пам'ять. Національна традиція перебуває у нерозривному зв'язку з мовою народу. Таким чином, важливою складовою національної політики держави має бути комплекс заходів, спрямованих на відродження, популяризацію та розширення сфери вжитку української мови. Варто наголосити, що у сучасній системі освіти помітним є певний поступ у даному контексті.

Складовою української культури виступає традиціоналістська культура селянської спільноти. Не випадковими напрямками політики радянської влади були масова русифікація та фізичне винищення українських селян шляхом голодоморів, адже такою ціною радянське керівництво могло ліквідувати і носіїв українських етнонаціональних традицій. Доречними будуть слова В. Липинського: «Коли клас хліборобський, клас землі, що у всіх націй і в усіх країнах світу є носієм традицій цієї землі, тобто національної традиції, – починає до тієї традиції ставитися байдуже і холодно, коли замість традиційної любові до України й аристократичної пошани до себе виховується у ньому рабська “преданність Москві”, або “Варшаві” й хамська погорда до своєї національної індивідуальності, то це знак, що нація починає вмирати» [6, 14].

Суспільно-політичною та ідейною течією, в основі якої лежить набір традиційних цінностей суспільства, є консерватизм. За М. Гордієнком, головний алгоритм консерватизму – правильне (об'єктивне) розуміння минулого, яке є надійним підґрунтям для стратегічного розвитку суспільства [3].

Представники консервативної течії доводять, що суспільство, народ і нація перебувають не лише у постійному просторовому взаємозв'язку, а й часовому. Зокрема, В. Липинський був переконаний, що «шлях до реальної, а не тільки літературної, – шлях до повної, а не односторонньої Української Нації веде через відродження українського консерватизму. Слабкість консерватизму лежить в основі слабкості пам'яті серед місцевого громадянства: політичної та культурної безтрадиційності людей, що живуть на Україні, і неусвідомлення місцевим українським громадянством свого власного історичного досвіду» [6, 444].

Насамкінець звернемося до слів О. Полисаєва: «Соціальний феномен цивілізованого державотворення можливий лише на основі національної культурно-історичної традиції. В цьому відношенні українська культурна парадигма виступає основою формування української політичної нації» [7, 208].

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Таким чином, прогресивний розвиток української політичної системи, розбудова громадянського суспільства будуть можливими за умови звернення до національних традицій у державотворчих цілях. Консолідація суспільства є можливою за наявності єдиної ідеї української державності, що матиме своєю основою спільну історичну пам'ять народу, невід'ємною складовою якої є національні традиції. Активне наслідування та відтворення молоддю національної та культурно-історичної традицій є запорукою її політичної соціалізації та адаптації до сучасних суспільно-політичних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашкевич В. М. Культурно-історична традиція та історична свідомість / В. М. Вашкевич // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 41-51.
2. Винайдення традиції / За ред. Е.Гобсбаума та Т. Рейнджера; Пер. з англ. М. Климчука. – 2-ге вид., випр. – К: Ніка-Центр, 2010. – 448 с
3. Гордієнко М. Національна традиція як основа політичної доктрини консерватизму / М. Гордієнко // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розвитку – 2007. – Вип. 19. – С. 3–10.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Любідь, 1997. – 206 с.
5. Кононенко Б. Культурологія в термінах, поняттях, іменах: Справ.учеб. посobie / Б. Кононенко. – М.: Щит-М, 1999. – 406 с.
6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – К. – Філадельфія, 1995. – 470 с.
7. Полисаєв О. Архітектоніка сучасного міфу / О. Полисаєв. – Тернопіль : Астон, 2008. – 336 с.
8. Стрій Л. Ритуальний характер політичної комунікації: семіотика інавгурації Президента / Л. Стрій // Мова. – 2014. – № 21. – С. 44-46
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс; Пер. с нем. – М.: Политиздат 1991. – 527 с.
10. Kolakowski L. Der Anspruch auf die selbstverschuldete Unmündigkeit. – In: Vom Sinn der Tradition. – Munchen, 1970. – P. 1. 6.

REFERENCES

1. Vashkevych, V. M. (2013). Kulturno-istorychna tradytsiia ta istorychna svidomist [Cultural and historical tradition and historical consciousness]. *Natsionalna ta istorychna pam'iat*, 8, 41-51.
2. Hobsbaum, E., Reindzher, T. (2010). *Vynaidennia tradytsii [Invention of tradition]*. Kyiv: Nika-Tsentr.
3. Hordiienko, M. (2007). Natsionalna tradytsiia yak osnova politychnoi doktryny konservatyizmu [The national tradition as the basis of political doctrine of conservatism]. *Ukr. nats. ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 19, 3–10.
4. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kyiv: Liubid.
5. Kononenko, B. (1999). *Cultural in terms, concepts, names*. Moskov: Shchyt-M (In Russian).
6. Lypynskiy, V. (1995). *Letters to fellow farmers about the idea and organization of Ukrainian monarchism*. Kyiv – Filadelfiia (In Ukrainian).
7. Polysaiev, O. (2008). *Arkhitektonika suchasnoho mifu [Architectonics of modern myth]*. Ternopil: Aston.
8. Strii, L. (2014). Rytualnyi kharakter politychnoi komunikatsii: semiotyka inavhuratsii [Funeral nature of political communication: semiotics of president inauguration]. *Mova*, 21, 44-46.
9. Jaspers, K. (1991). *The meaning and purpose of history*. Moskov, Polytyzdat (In Russian).
10. Kolakowskii, L. (1970). Der Anspruch auf die selbstverschuldete Unmündigkeit. In: *Vom Sinn der Tradition*. Munchen, 1, 6.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2015 р.